

Тереса КЛЕЧЕК,
Загальноукраїнський Координаційно-Методичний Центр Вивчення
Польської мови і Культури при Спілці вчителів-полоністів України

Jak sprawnie przeprowadzić dobrą lekcję?

Efektywność współczesnej szkoły jest powszechnie oceniana na podstawie wyników, jakie uzyskują uczniowie na egzaminach zewnętrznych. Pamiętajmy jednak, że nie sprawdzają one wielu umiejętności, które powinna kształtować nowoczesna szkoła, np. współpracy w zespole, skutecznej komunikacji interpersonalnej czy umiejętności uczenia się. Egzaminami zewnętrznymi nie badają także postaw, których kształtowanie towarzyszy wszystkim działaniom edukacyjnym nauczyciela. Jak zatem powinna wyglądać „dobra lekcja”, aby można było skutecznie przygotować uczniów do egzaminów, ale też, aby nie zgubić jej innych zadań i powinności. Zapewne kluczem do sukcesu edukacyjnego jest lekcja łącząca aspekt dydaktyczny z wychowawczym. Czy zawsze jednak „dobra lekcja” jest tak samo rozumiana przez uczniów i nauczycieli? Nauczyciele pytani, jaką lekcję nazwaliby dobrą, podkreślają m.in. konieczność zrealizowania materiału, zaangażowania uczniów, ale też często, jako kryterium jej jakości, podają spokój podczas zajęć. Natomiast uczniowie zwracają szczególnie uwagę na przyjazną atmosferę,

możliwość pracy w zespołach, jasne wymagania, cierpliwość nauczyciela w wyjaśnianiu niezrozumiałych zagadnień. Z badań przeprowadzonych w polskich szkołach wynika, że duża grupa uczniów nudzi się na lekcjach, a to oznacza, że czas lekcyjny jest marnotrawiony. Jak zatem zaprojektować lekcję, aby wykorzystać ją dla skutecznego kształcenia i uwolnić uczniów od poczucia nudy.

Zapewne warto zarezerwować czas na różne działania nauczyciela na lekcji, np. przedstawienie celów i tematu, odpytywanie, udzielanie wyjaśnień i informacji zwrotnej, podział uczniów na grupy, ocenianie, omówienie pracy domowej, utrwalenie materiału, ewaluację. Trzeba również przewidzieć czas na działania ucznia, jak np. zapoznanie się z instrukcją do zadań, rozwiązywanie problemów, dyskusje, zaprezentowanie wypracowanych materiałów. To zaplanowanie czasu na wszystkie działania jest ważne z punktu widzenia uporządkowania zajęć i przeciwdziałania chaosowi, który zawsze towarzyszy lekcji, jeśli nie jest ona przemyślana. Zaplanowanie czasu jest ważnym elementem planowania dydaktycznego.

Trzy poziomy planowania dydaktycznego (wg Arendsa 1)

Planowanie przedlekcyjne	Planowanie śródlekcyjne	Planowanie zamykające
- określenie celów lekcji - wybór tematu lekcji - dobór treści - wybór metody nauczania - zaplanowanie pomocy dydaktycznych	- prezentacja - odpytywanie - wspieranie - ćwiczenia praktyczne - czas wyczekiwania - zmiany metodyczne	- sprawdzanie zrozumienia - informacja zwrotna - chwalenie - kontrola - ocenianie

Planując lekcję, trzeba mieć na uwadze jej strukturę, czyli wszystkie czynności dydaktyczne nauczyciela i uczniów, które występują w procesie nauczania- uczenia się.

Warto pamiętać, że każda lekcja musi mieć trzy fazy :

1. Faza przygotowawcza (wstępna), czyli przygotowanie uczniów do procesu uczenia się na danej lekcji poprzez :

- określenie celu uczenia się na danej lekcji,
- przygotowanie warunków niezbędnych do działania uczniów na danej lekcji,
- ustalenie planu wykonania działania.

2. Faza wykonawcza (właściwa, główna), czyli proces uczenia się.

3. Faza końcowa, obejmująca :

- podsumowanie lekcji,
- utrwalenie zdobytych wiadomości i umiejętności,
- porównanie uzyskanych wyników działania z jego celem i planem,
- zadanie pracy domowej.

Każde zajęcia lekcyjne powinny przebiegać według pewnego planu zadaniowego, charakterystycznego dla danego typu zajęć, : zwanego tokiem lekcyjnym .

F.Bereźnicki2wyróżnia:

Tok lekcji podającej

I. Część przygotowawcza

- wstępna organizacja i przygotowanie lekcji
- sprawdzenie pracy domowej
- powtórzenie materiału i nawiązanie do nowego materiału

II. Część podstawowa

- podanie nowych treści
- zrozumienie
- opracowanie i zebranie

III. Część końcowa

- powtórzenie i utrwalenie
- omówienie zadania domowego
- wykorzystanie i wzbogacenie poznanych zagadnień

Tok lekcji problemowej

I. Część przygotowawcza

- wstępna organizacja i przystąpienie do lekcji
- sprawdzenie pracy domowej
- powtórzenie materiału i nawiązanie do nowego materiału

II. Część podstawowa

- zetknięcie uczniów z trudnością, jej odczucie i uświadomienie
- określenie trudności i sformułowanie problemów, pytań czy zagadnień
- ustalenie pomysłu rozwiązania, planu wykonania zadania lub hipotez do sprawdzenia
- wykonanie zadania, realizacja pomysłów, weryfikacja hipotez przez dobór i analizę danych i ich interpretację

III. Część końcowa

- usystematyzowanie, powtórzenie i utrwalenie materiału
- zastosowanie, wykorzystanie i wzbogacenie poznanych zagadnień

Tok lekcji ćwiczeniowej

I. Część przygotowawcza

- czynności porządkowo-organizacyjne
- sprawdzenie pracy domowej
- nawiązanie do przerobionego materiału

II. Część podstawowa

- podanie tematu i uświadomienie uczniom celu i zadania lekcji
 - omówienie zasad i reguł będących podstawą umiejętności
 - wzorcowy pokaz z objaśnieniem
 - próbne wykonanie czynności przez uczniów pod kontrolą nauczyciela
 - systematyczne ćwiczenia wdrażające
 - ocena opanowania ćwiczeń
- #### III. Część końcowa
- podsumowanie wyników lekcji
 - omówienie zadania domowego.

Planując i realizując proces dydaktyczny warto, aby nauczyciel miał na względzie podstawowe zasady dydaktyczne. Korzystając z książki K. Kruszewskiego³ pt. „Sztuka nauczania”, określimy ogólne normy postępowania nauczyciela w czasie przygotowania i prowadzenia lekcji.

Te zasady sformułowane przez Kruszewskiego są następujące:

- Łączenia tego, co uczeń ma się nauczyć, z tym, co już wie.
- Nie wprowadzania wiadomości, o których nie wiesz, do czego są potrzebne na lekcji.
- Opracowanie pomysłu na lekcję integrującą czynności uczniów z materiałem nauczania (pomysł metodyczny - jak nauczyć i pomysł merytoryczny - jaki materiał i jak uporządkowany przedstawić uczniom).

Dodatkowo warto pamiętać o zasadach, które sprzyjają efektywnemu nauczaniu.

- **Zasada doniosłości** – należy oczekiwać, że uczeń będzie miał motywację do uczenia się tego, co ma dla niego doniosłe znaczenie.

- **Zasada wzorca** – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń przyswoi sobie nowe zachowanie, jeśli mu się przedstawi wzorcowe wykonanie, które będzie mógł obserwować i naśladować.

- **Zasada dostępności** – należy oczekiwać, że uczeń łatwiej opanuje treści nauczania, jeżeli będzie miał swobodny dostęp do wszystkich wiadomości przekazywanych przez nauczyciela.

- **Zasada nowości** – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń uczy się lepiej, jeżeli jego uwagę przyciągnie względnie nowe ujęcie materiału.

- **Zasada aktywnego wiązania teorii z praktyką** – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń osiągnie cele kształcenia, jeżeli będzie aktywnie uczestniczył w odpowiednich zajęciach praktycznych.

- **Zasada rozkładania ćwiczeń w czasie** – uczenie się będzie bardziej skuteczne, jeśli ćwiczenia praktyczne zostaną podzielone na krótkie okresy i będą rozłożone w czasie.

- **Zasada wygaszania** – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń nauczy się, jeżeli stosowane ułatwienia będą stopniowo wycofywane.

- **Zasada przyjemności** – jest bardziej prawdopodobne, że uczeń będzie kontynuował naukę, jeżeli proces kształcenia przebiega w miłej atmosferze.

Inną ważną zasadą podkreślaną przez dydaktyków (Cz. Kupisiewicz⁴, W. Okoń⁵) jest zasada łączenia teorii z praktyką oraz zasada przystępności w nauczaniu (stopniowania trudności), zgodnie z którą w nauczaniu trzeba przechodzić od tego, co dla ucznia bliskie, łatwiejsze i znane do tego, co dalsze, trudniejsze, nowe i nieznanne.

Warto zwrócić uwagę na wybrane czynności nauczyciela podczas lekcji, które wydają się kluczowe dla efektywnego procesu dydaktycznego.

Nauczyciel określa cele lekcji, muszą być one sformułowane w języku zrozumiałym dla ucznia. Powinny dać uczniowi odpowiedź na pytanie: po co będzie się uczył danego materiału? Ważne, aby cel wzbudzał zaciekawienie uczniów, wyzwał w nich ciekawość poznawczą i gotowość do uczenia się, a także skupiał uwagę oraz inspirował do podejmowania działania.

Określenie sposobu pracy na lekcji

Aktywność ucznia na lekcji powinna być adekwatna do jego sposobu uczenia się. Uczeń uczy się nie tylko przez przyswajanie wiadomości, ale też przez odkrywanie, działanie i przeżywanie. O wyborze metody nauczania przez nauczyciela powinien decydować między innymi: cel lekcji, wiek uczniów, liczebność klasy, czas zajęć dydaktycznych, etap rozwoju grupy, miejsce prowadzonych zajęć (klasa, teren), wielkość pomieszczenia klasowego, dostępność pomocy dydaktycznych, typ lekcji (wprowadzająca, sprawdzająca, podsumowująca), planowany efekt edukacyjny, ale także kompetencje nauczyciela pozwalające na określenie wad i zalet różnych metod prowadzenia zajęć.

Nauczyciel przygotowujący zajęcia precyzyjnie formułuje wymagania programowe, udostępnia je uczniom i rodzicom. Warto, aby tak przemyśleć wymagania, by

na poziomie podstawowym obejmowały wiadomości i umiejętności całkowicie niezbędne do dalszego kształcenia, aby były użyteczne w życiu pozaszkolnym, łatwe i przystępne dla ucznia.

Dobrze sformułowane kryteria informują ucznia, czego i w jaki sposób ma się nauczyć i czego będzie wymagał nauczyciel. Wymagania, aby były pomocne uczniowi w jego uczeniu się, muszą być jasne i konkretne. Uczeń znający wymagania czuje się bezpiecznie, bo wie, czego może się spodziewać podczas sprawdzania wiedzy. Ponadto podczas uczenia się zwraca uwagę na to, co nauczyciel będzie oceniał, wie też, co powinno znaleźć się w jego pracy.

Sprawdzenie stopnia osiągnięcia zakładanych celów to kluczowa czynność nauczyciela, która ukazuje skuteczność jego działań dydaktycznych na lekcji. Pozwala na zorientowanie się, jaki jest stan wiedzy uczniów po lekcji w porównaniu z ich wiedzą z początku lekcji, które zagadnienia wymagają jeszcze wyjaśnienia, jakie umiejętności należy jeszcze ćwiczyć.

Sprawdzenie stopnia osiągnięcia celów lekcyjnych może przyjąć różne formy, np. pytania o zrozumienie poszczególnych zagadnień, krótkie kartkówki lub krzyżówki na zakończenie lekcji, rozmowy w parach uczniowskich o tym co było najważniejsze na lekcji. Można też zastosować technikę zdań podsumowujących, prosząc uczniów o dokończenie zdań:

- Dziś nauczyłem /am się.....
- Zrozumiałem /am.....
- Dowiedziałem /am się.....
- Odkryłem /am.....
- Wykonałem /am.....
- Wyjaśniłem / am.....

Dobór środków dydaktycznych

Środki dydaktyczne to przedmioty, które dostarczają uczniom określonych bodźców sensorycznych oddziałując na wzrok, słuch, dotyk itp., ułatwiają im bezpośrednie i pośrednie poznawanie rzeczywistości. Spośród nowoczesnych środków dydaktycznych warto wyeksponować multimedia, czyli różne media (monitory, magnetowidy, głośniki, mikrofony, słuchawki, komputery, laptopy, tablice multimedialne) połączone z urządzeniem sterującym, głównie komputerem. Środki dydaktyczne pełnią ważną funkcję w procesie dydaktycznym, m.in. urozmaicają proces dydaktyczny, przyczyniają się do optymalizacji nauczania i uczenia się, rozwijają wyobraźnię, myślenie, wpływają na szybsze opanowanie wiadomości i umiejętności.

W ostatnim okresie nauczyciele zwrócili uwagę na nową metodę pracy z uczniami. Korzystając z potwierdzonych naukowo teorii dotyczących nauczania wyprzedzającego i współczesnej wiedzy o tym, jak się uczy ludzie - proponują ciekawą metodę odwróconej lekcji. Wymaga ona od nauczyciela rezygnacji z pozycji wszytkowiedzącego eksperta, który w całości odpowiedzialny jest za kierowanie procesem i jego efekt, na rzecz roli przewodnika, który pomaga, tłumaczy i wspiera uczących się. Nauczyciel przestaje być

jedynym, podstawowym źródłem informacji dla ucznia. Przygotowuje dla niego punkt startowy w postaci materiałów i informacji oraz wskazówek dla dalszego, samodzielnego poszukiwania informacji.

W pewnym sensie jego zadanie jest jeszcze trudniejsze - wymaga umiejętności planowania, przewidywania rezultatów, monitorowania i oceny efektów oraz umiejętności negocjowania i moderowania. Wymaga wyobraźni i odwagi, ale nagrodą jest zwykle znaczny efekt, zaangażowanie uczniów i satysfakcja z pracy. Takie odwrócone strategie pozwalają też znacznie lepiej wykorzystać technologie informacyjne w procesie kształcenia.

Metoda ta zwana oryginalnie flipped teaching, flipped lesson lub flipped classroom – stosowana jest coraz częściej na całym świecie. Taki model lekcji staje się popularny także w Polsce, ponieważ angażuje uczniów w proces zdobywania wiedzy i przygotowuje do samokształcenia.

W odwróconej lekcji to uczeń staje się aktywny w procesie zdobywania wiedzy. Ale żeby można było z powodzeniem odwrócić lekcję, nauczyciel powinien ją najpierw dobrze zaplanować i przygotować.

Nauczyciel musi pomóc uczniom zapanować nad chaosem informacji, pomóc odróżnić to, co wartościowe i ważne, od mało przydatnego, albo bez związku z tematem. Ten etap odbywa się w klasie, w obecności nauczyciela. Uczniowie powinni mieć szansę zweryfikowania własnej wiedzy i oceny poziomu zrozumienia materiału. Po opiece nauczyciela dzielą się tym, czego się nauczyli oraz wykonują zaproponowane przez nauczyciela ćwiczenia, eksperymenty, zadania itd. Sprawdzają, czy potrafią swoją wiedzę i umiejętności wykorzystać w praktyce.

Podsumowując, zagadnienia i procesy, które zostały przedstawione w tekście, pomagają w nabyciu wiedzy i umiejętności. Te zagadnienia i procesy wzajemnie się warunkują: wyćwiczenie umiejętności i nawyków zależne jest od zdobytej wiedzy, ale zdobycie i zrozumienie nowej wiedzy jest zależne od już posiadanych umiejętności.

Bibliografia

1. Arends R.I., Uczymy się nauczać, WSiP, Warszawa.
2. Bereźnicki F., Dydaktyka kształcenia ogólnego, Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków.
3. Kruszewski K., Sztuka nauczania, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kupisiewicz Cz., Podstawy dydaktyki, WSiP, Warszawa.
5. Okoń W., Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.